

СЯРГЕЙ СМАТРЫЧЭНКА

Пару словаў ад укладальніка

У першыя гады існавання «ARCHE», на мяжы 1990-х і 2000-х, у нашым часопісе не так рэдка з'яўляліся тэксты балканскіх аўтараў або артыкулы замежных даследчыкаў, прысвечаныя таму рэгіёну. Прыгадваючы тое, што асабіста ў мяне жыва адклалася ў памяці, з лёту магу назваць урывак з нашумелага рамана «Нож» Вука Драшкавіча або «Косаўскія нататкі» паляка Кшыштафа Чыжэўскага. Уласна, з пяток аўтараў гэтага, «балканскага», нумара таксама ўжо друкаваліся, пераважна ў той час, гадоў 10 і больш таму, у «ARCHE» — Кіш, Дычаў, Дэбэляк, Ергавіч. Яно і зразумела, 90-я гады — час крываваых бойняў у былой Югаславіі і бамбавання Бялграда натаўскімі войскамі, а трагічныя падзеі заўсёды прыцягваюць увагу. Але кровапраліццё спынілася, зменшылася актуальнасць, і балканская тэма сама сабою амаль цалкам знікла са старонак нашых часопісаў. Многія нашыя чытачы, якія 10—15 гадоў назад толькі хадзілі ў сярэдняю школу, магчыма, нават не чулі згаданых мною вышэй імёнаў. Што казаць, сітуацыя зразумелая і заканамерная, і нам самім цудоўна знаёмая: замежныя газеты і тэлеканалы пасля 19 снежня дружна зрабілі дзясяткі два-тры рэпартажаў пра разгон дэманстрацыі; цяпер, калі стосамі судзяць «зачынішчыкаў беспарадкаў», недзе нехта «за кардонам» пра суды яшчэ згадвае, а міне месяц, усё сцішыцца, асуджаныя пойдучь адбываць прызначаныя ім пакаранні, і Беларусь напэўна зноў — і надоўга — перастае цікавіць у замежжы каго б там ні было. А жыццё, між тым, — ва ўсіх сваіх праявах — нідзе не стаіць на месцы, ані ў нас, ані ў іншых кутках свету.

Колькі гадоў таму, трапіўшы ўпершыню на Балканы, я на ўласным досведзе пераканаўся ў не раз чутых перад тым ад абазнаных сяброў словах, што Балканы зацягваюць і ўжо не пускаюць, прычым неістотна, Албанія гэта, Румынія або Сербія. У адзін з апошніх сваіх прыездаў у Бялград я прачытаў на дзвярах прыбіральні філасофскага факультэта надпіс, пакінуты, відавочна, нейкім чэшскім студэнтам, удзельнікам абменнай праграмы «Erasmus»: «Я бачыў шмат чаго, але Сербія — гэта нешта неверагоднае». Неверагоднае, шалёна нязвыклае (прычым гэта датычыць не адной Сербіі, дадаў бы я ад сябе, але ўсяго Балканскага паўвострава) — для нас, жыхароў трохі больш паўночнай

часткі Еўропы, якой не вядомыя ані такія тэмпы (ці лад) жыцця, ані такая мяшанка народаў, культур і рэлігій, ані такія жажліва свежы ваенны досвед, ані такая прырода, такая ўсёабдымная разнастайнасць.

У працэсе ўкладання нумара мне падумалася, што не лішне было б даведацца, а што нашыя людзі, патэнцыйныя ці рэальныя чытачы «ARCHE», ведаюць пра Балканы, пра паасобныя краіны, размешчаныя на тэрыторыі паўвострава. З гэтай мэтай я з дапамогай сяброў апытаў некалькі дзясяткаў людзей, і на падставе найбольш частых або цікавых адказаў паспрабаваў скласці невялічкую мапку асацыяцый. Як і чакалася, пераважная большасць адказаў выявіліся досыць стэрэатыпнымі: гэта звесткі, атрыманыя праз медыі (палітыка, спорт, поп-культура) або прывезеныя як уражанні з летніх адпачынкаў. Нейкія з гэтых стэрэатыпных уяўленняў, безумоўна, маюць пад сабой глебу, аднак шэраг — заведама памылковы або надуманы. У кожным разе, некаторыя апытаныя не знайшліся зусім што сказаць пра асобныя краіны (асабліва менш турыстычныя), і дадзены нумар скіраваны ў тым ліку на хоць бы частковую ліквідацыю такіх прабелаў, або на выкараненне стэрэатыпаў у дачыненні да балканскіх краінаў.

Адной з найбольш цяжкавырашальных праблемаў, якія паўсталі перада мной як перад укладальнікам на самым пачатку працы над нумарам, было акрэсліць сам балканскі рэгіён. Бо кожны даследчык, і тым больш кожны жыхар той часткі Еўропы мае сваё гледзішча на тое, дзе пачынаюцца і дзе заканчваюцца Балканы. Пасля доўгіх, напраўду доўгіх, роздумаў, унутраны кансэнсус усё ж быў дасягнуты, і пад разгляд трапілі Балгарыя, Македонія, Косава (пакінем цяпер убаку спрэчкі наконт яго статусу), Албанія, Чарнагорыя, Боснія і Герцагавіна, Харватыя (хай не крыўдуюць на мяне харваты, але, па-першае, геаграфічна большая частка гэтай краіны да Балканаў усё ж належыць, а па-другое, зусім не ўяўляю сабе, як, кажучы пра гісторыю ды цяпершчыну Сербіі або Босніі, пакінуць убаку Харватыю), Славенія (тое самае, што і з Харватыяй, да таго ж падабраныя «славенскія» тэксты так ці інакш маюць разглядацца ў агульнабалканскім кантэксце), нарэшце, уся Румынія (бо геаграфічную мапу са штучнай лініяй падзелу гэтай краіны на балканскую і небалканскую часткі надзвычай цяжка накласці як трафарэт на палітычныя ці інтэлектуальныя рэфлексіі). Я наўмысна выключыў з поля сваёй увагі Грэцыю, бо там не толькі і не столькі Балканы, як найперш элінская культура (гэта раз), у Грэцыі абсалютна адрозны ад усіх згаданых вышэй краінаў гістарычны досвед (яна не належала да сацыялістычнага блоку — гэта два) і, нарэшце, калі б мы разглядалі яшчэ і Грэцыю, нумар разросся б з цяперашніх 600 з гакам старонак мінімум да 800, што ў наш няпросты час, калі папера дарагая... (ну вы разумееце — і гэта тры). Цудоўна ўсведамляючы многія «але» такога акрэслення Балканаў, усё ж спадзяюся, што пэўная рацыя ў гэтым ёсць і нумар чатачоў не расчаруе.

Дык што ж, уласна, прапануецца да чытання ў «балканскім» «ARCHE»? Як зазвычай, гэта мяшанка (месцамі — амаль выбуховая сумесь) тэкстаў самых розных жанраў, ступені акадэмічнасці і тэматыкі. Адкрываецца нумар праграмным тэкстам, як на мяне, гіганта еўрапейскага мыслення Данілы Кіша

«Пра нацыяналізм», каторы вынесены ў асобную рубрыку «Маніфест». Калі ўжо правакаваць — дык з самага пачатку.

«Балканы: антыміф» — рубрыка, у якой сабраныя тэарэтычныя (у большай ці меншай ступені) працы, датычныя адразу ўсяго ці значнай часткі балканскага рэгіёна. Даследаванне «Удзялючы Балканы» Марыі Тодаравай, фрагментамі з якога адкрываецца рубрыка, лічыцца адным з падставовых тэкстаў, у якім найбольш поўна акрэсліваецца тэрмін «балканізм». Разбэшчанага чытача, у якога адразу загарэліся вочы пры поглядзе на назву артыкула Івайлы Дычава «Эрас ідэнтычнасці», паспяшаюся расчараваць: ключавое слова тут не «эрас», — што, вядома, не прыніжае вартасці тэкста. Ён, а таксама два наступныя артыкулы — Вэсны Кэсіч і Вэсны Галдсуорсі — запазычаныя з бліскучага ва ўсіх сэнсах і грунтоўнага зборніка «Balkan as Metaphor» (друкуецца з дазволу ўкладальніка Душана Беліча).

Тое, што публікуецца ў наступнай рубрыцы, — «Палявыя даследзіны» — часам з пэўнай нацяжкай, але ўсё ж, думаю, можна акрэсліць як (белетрызаваны) рэпартаж. Два тэксты — Уолтэра Старкі і Рэбэкі Уэст — паходзяць яшчэ з 1930-х гадоў, а творы Роберта Д. Каплана і Анджэя Стасюка з’явіліся на 50 гадоў пазней, і гэта дае магчымасць параўнаць, што ж змянілася ці засталася такім самым, скажам, у Харватыі, пра якую пішуць і Уэст, і — сярод іншага — Каплан. На фоне такіх амаль антыкварных тэкстаў замалёўка Антона Юркаўца — зусім свежачок.

Асабліва ўразлівым, цяжарным і непаўнагадовым раю не чытаць інтэрв’ю выдатнага польскага рэпарцёра Войцеха Тохмана з колішнім спецакладчыкам па Босніі і Герцагавіне Тадэвушам Мазавецкім. Як і яшчэ добры тузін матэрыялаў нумара. І ўжо ні ў якім разе не разглядаць комікс Джо Сакка «Бяспечная зона Гораждэ».

Рубрыка «Вобраз» — гэта і вобразы выбітных асобаў, без якіх балканскія краіны не былі б такімі, якімі яны ёсць (тэксты Алеша Дзэбэляка, Канстанціна Нойкі), і абагульненыя вобразы паасобных краінаў (тэксты Стэфаніі Кавалеўскай, Надзеі Шакун, Яна Максіюка, Фатаса Любоні) або некаторых аспектаў іх быцця на пэўных часавых зрэзах (Герта Мюлер, Марцін Карбоўскі, Георгі Маркаў, Анна Дзімава). Канкрэтна беларускі (хоцькі-няхоцькі палітызаваны) чытач, думаю, з асаблівай цікавасцю азнаёміцца, напрыклад, з невялікім гістарычным даследаваннем Наталлі Прыступы «Як знішчалася апазіцыя ў паваеннай Балгарыі» або артыкуламі пра спецыфіку ваеннай і паваеннай прапагандысцкай палітыкі ў краінах былой Югаславіі аўтарства Арміны Галіяш, Івана Чолавіча ці Дубраўкі Угрэшчыч. Цікавым эксперымантам ёсць кніга чарнагорскага пісьменніка Драгана Радулавіча «Рыцары ордэна Нішто», у якой ён паспрабаваў стварыць тыпізаваныя вобразы сваіх сучаснікаў і раздзелы з якой мы таксама прапаануем на чытацкі суд.

Нарэшце, мастацкая літаратура з-пад пяра аўтараў, якія паходзяць з Балканскага паўвострава, займае ладную частку гэтага нумара. Ужо трэці раз на старонках «ARCHE» з’яўляюцца апазданні безумоўна вяртага самай глыбокай павагі і ўвагі баснійска-харвацкага пісьменніка Міленкі Ергавіча, але ця-

пер, у адрозненне ад папярэдніх публікацый, гэта цэлы зборнік «Сараеўскае Мальбара» ў шыкоўным перакладзе Сяргея Шупы. Мяркую, вынясенне твораў Ергавіча ў асобную рубрыку «Кніга» цалкам абгрунтаванае. Сяргей Шупа пераклаў таксама падборку вершаў харвацкай паэткі маладзейшага пакалення Тацяны Громачы. Паэзія, апроч гэтага, прадстаўленая дзвюма эпічнымі паэмамі «Хворы Дойчын» ды «Каралевіч Марка і Муса-разбойнік», а таксама хрэстаматыйнымі вершамі трох зканамітых ураджэнцаў румынскай Букавіны Адольфа Мешэндзэрфера, Імануэля Вайсглыса ды Паўля Цэляна — пра падбор і публікацыю гэтых твораў паклапаціліся Ганна Янкута, Кацярына Маціеўская і Вераніка Бяльковіч. Апошняя, як славіст-паліглот з безумоўным перакладчыцкім талентам, перастварыла па-беларуску таксама апавяданні баснійца Нэнада Вэлічкавіча і македонца Вэнка Андонаўскага. З твораў, напісаных шмат дзесяцігоддзяў таму, мы публікуем класічнае апавяданне «Ліст з 1920 года» набеліста Іва Андрыча (пераклад Мікіты Супрунчука) і ўрывак з культавага (прабачце мне такое клішэ) рамана Боры Чосіча «Роля маёй сям’і ў сусветнай рэвалюцыі» (Наталля Мацюшэўская). Астатнія мастацкія тэксты, апублікаваныя ў гэтым нумары, былі напісаныя цягам апошніх 20 гадоў: гэта апавяданні (або творы, блізкія да такога жанру) касавара Бэчэ Цуфая (пераклала Вольга Чайкоўская), балгараў Станіслава Страціева (Ірына Пінхасік) і Палмі Ранчава (Антаніна Якубік), албанкі Арнэлы Ворпсі (Тацяна Цуканова), а таксама фрагменты большых прэзаічных твораў: румына Мірчы Кэртэ-рэску (Анастасія Доду), серба Мома Капара (Сяргей Смятрычэнка), славенца Андрэя Скубіца (Андрэй Кузьнечык) і чарнагорца Андрэя Нікалаідыса (Ксеня Курчыч).

Якім бы добрым ні быў вынік (а мне ён здаецца добрым), паляпшаць і змест, і форму можна бясконца доўга. З дадзеным нумарам усе заангажаваныя ў працу над ім і імкнуліся гэта рабіць на працягу многіх месяцаў, пакуль ён рыхтаваўся. Вядома, маючы перад вачыма гатовы цэльны прадукт, бачыш усё новыя заганы або пралікі, якія хацелася б выправіць, але ўжо не маеш магчымасці гэта ажыццявіць. Напрыклад, як укладальнік я запозна зразумеў, што паставіўшы на крытычнасць матэрыялаў, агульны вобраз Балканаў, які паўстае са старонак часопіса, у выніку — з рэдкімі выключэннямі — атрымаўся досыць змрочным, хоць у рэальнасці гэта далёка не так. Што ж, выправіць гэты недагляд мы паспрабуем у будучыні, магчыма, зрабіўшы некалькі нумароў, прысвечаных паасобным балканскім краінам, якія такой нашай увагі, безумоўна, заслугоўваюць.

А пакуль мне застаецца толькі шчыра падзякаваць усім тым, хто ўдзельнічаў у падрыхтоўцы нумара — аўтарам, перакладчыкам, фатографам, літагентам, кансультантам і рэдакцыйнаму калектыву.

Апошняя парада: не чытайце гэты «ARCHE» перад сном.